BEZPIECZEŃSTWO • 2019 nr 4 TEORIA I PRAKTYKA

e-ISSN 2451-0718
ISSN 1899-6264

DOI: 10.34697/2451-0718-btip-2019-4-000

Andrzej Chodyński

prof. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ORCID: 0000-0003-4962-5143

Podnoszenie poziomu bezpieczeństwa. Metody i narzędzia. Wprowadzenie

Nauki o bezpieczeństwie oraz nauki o zarządzaniu i jakości jako dyscypliny naukowe wchodzą w skład dziedziny nauk społecznych[1]. Obiektem i przedmiotem badań w naukach społecznych jest rzeczywistość społeczna, na którą składają się: zbiorowości i zbiory społeczne, instytucje społeczne, a także procesy oraz zjawiska społeczne[2]. Występuje przy tym heterogeniczność obiektu badań, co wymaga stosowania różnorodnych narzędzi badawczych, metod i technik – często pochodzących z innych dyscyplin naukowych, spoza dziedziny nauk społecznych[3]. Jednym z celów badań dotyczących bezpieczeństwa może być podniesienie jego poziomu, także z wykorzystaniem dorobku nauk o zarządzaniu. Należy brać pod uwagę zróżnicowane rozumienie pojęcia „bezpieczeństwo"[4] i fakt, że termin ten jest obecnie dyskutowany[5].

Nauki o bezpieczeństwie charakteryzują się eklektyzmem metodologicznym – nie dopracowały się własnej metodologii, więc wykorzystują dorobek innych dyscyplin naukowych. Metodologia w naukach społecznych to zestaw dyrektyw badawczych, opartych na przyjętych założeniach teoretycznych, a także sposoby formułowania, uzasadniania i sprawdzania twierdzeń. Dotyczy to m.in. takich zabiegów poznawczych

1 Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. z 2018 r., poz. 1818.

2 J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2005.

3 A. Czupryński, *Naukowe aspekty bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria – badania – praktyka*, red. A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, Józefów 2015, s. 35–47.

4 A. Chodyński, *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o zarządzaniu – paradygmaty i tożsamość*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 2013, nr 2, s. 7–18.

5 M. Banasik, *Dilemmas of Security Perception*, „Scientific Journal of the Military University of Land Forces" 2018, vol. 50, nr 3 (189), s. 5–15.

jak stawianie i rozwiązywanie problemów, formułowanie zjawisk, ich opis i wyjaśnianie, prowadzenie badań, uzasadnianie twierdzeń oraz sposobów wnioskowania. W ramach zabiegów poznawczych w naukach o bezpieczeństwie następuje sformułowanie pytań badawczych, hipotez i twierdzeń o uwarunkowaniach procesu bezpieczeństwa, wypracowanie narzędzi badawczych, budowa modeli i teorii oraz tworzenie systemu organizacji badań naukowych, ich prowadzenia i kontroli. Narzędzia badawcze odnoszą się do rozpoznania zagrożeń i przeciwdziałania im, ale także (wraz z wypracowanymi metodami) – do systematycznego kumulowania wiedzy i rozwiązań praktycznych dotyczących bezpieczeństwa. Nauki o bezpieczeństwie jako dyscyplina naukowa w ramach nauk społecznych wykorzystują metody badań empirycznych. W przypadku trudności w sformułowaniu hipotez badawczych, w ich miejsce formułuje się pytania badawcze. Doświadczalną weryfikację hipotez badawczych cechuje postępowanie empiryczne, wykorzystujące najczęściej logikę indukcji, dopuszczalne jest wykorzystywanie logiki formalnej, rzadko – teorii dedukcji. Najbardziej reprezentatywne cechy przedmiotu badań ustala się za pomocą metod i technik badawczych. Rozumowanie indukcyjne zakłada cel w postaci uogólnień. Etapem wstępnym indukcji jest przedstawienie hipotezy. Najogólniejszymi metodami przetwarzania materiału badawczego w naukach społecznych są analiza i synteza, jako składniki szczegółowych metod i technik badawczych. Metoda analizy prowadzi do opracowania metodyki, dla uzyskania informacji o składzie badanej próby.

Przedmiotem badań nauk o bezpieczeństwie są systemy bezpieczeństwa – systemy są także przedmiotem badań nauk o zarządzaniu[6]. Julia Karcz zwraca uwagę, że podejście systemowe wiąże się z podejściem holistycznym do organizacji. Organizacja w tym przypadku jest traktowana jako system społeczno-techniczny (np. model Harolda Leavitta). Uwagę poświęca się analizie systemowej (i jej procedurom) – punkt wyjścia stanowi sytuacja problemowa; rozważania dotyczą dynamiki systemów – podstawą jest sieć relacji odnosząca się do zależności w systemie. Myślenie systemowe wiąże się z myśleniem sieciowym (strukturalnym). Archetyp systemowy stanowią powtarzalne wzorce zachowań systemu. Jako wady podejścia systemowego wymienia się marginalizację roli czynnika ludzkiego i brak uwzględnienia ekstremalnych stanów otoczenia (choć prawdopodobieństwo ich wystąpienia jest niewielkie). Niska jest użyteczność tego podejścia w warunkach znacznej niepewności (np. kryzysu).

Na bazie szkoły systemowej powstało podejście sytuacyjne. Jego głównym założeniem jest relatywizm i pragmatyzm. Jest to podejście ważne dla działań w otoczeniu turbulentnym (niestabilnym, wysoce zmiennym i niejednolitym). Interakcje z otoczeniem mają charakter zróżnicowany, wpływa na nie typ działalności i stosowana technologia. Zrozumienie sytuacji, w jakiej znajduje się organizacja, polega na zidentyfikowaniu cech relacji organizacji z otoczeniem zewnętrznym – ale także pomiędzy jej wewnętrznymi systemami. Metody zarządzania w podejściu sytuacyjnym są dobierane stosownie do zaistniałej sytuacji. Podejście sytuacyjne niweluje pewne słabości koncepcji systemowej[7]. Podejście systemowe może być odnoszone do wybranych

[6] B. Kuc, Z. Ścibiorek, *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Toruń 2018.

[7] J. Karcz, *Organizacja jako system*, [w:] *Zarządzanie, organizacje i organizowanie. Przegląd perspektyw teoretycznych*, red. K. Klincewicz, Warszawa 2016, s. 206–225.

problemów bezpieczeństwa, np. do bezpieczeństwa społecznego[8]. Podejście sytuacyjne dotyczy tylko organizacji jako klasy systemów. Nastawione jest na wykorzystanie koncepcji zawartych w głównych teoriach zarządzania w sytuacjach rzeczywistych. W tym podejściu zwraca się uwagę, że efektywność praktyk menadżerskich, funkcji, stylów i technik jest uzależniona od okoliczności, które podlegają zmianom. Rozpatrywane są zmienne sytuacyjne mające wpływ na wybór rozwiązania danego problemu. Takimi zmiennymi są m.in. wielkość organizacji, stopień rutyny w stosowaniu danej technologii, niepewność środowiska czy indywidualne różnice pomiędzy osobami, w tym – liderami[9]. Rozważania odnośnie do podejścia sytuacyjnego prowadzą do wniosku, że przed podjęciem decyzji co do wykorzystania konkretnej koncepcji lub metody zarządzania należy brać pod uwagę m.in. niepowtarzalne cechy danej sytuacji, współzależność elementów składających się na organizację oraz interakcje z otoczeniem. Podkreśla się złożoność sytuacji zarządczych. W kwestiach metodologicznych kluczowe są w tym przypadku metody ilościowe, podejście idiograficzne (opis i wyjaśnianie faktów oraz zdarzeń jednostkowych i niepowtarzalnych) oraz analiza studiów przypadków. Kierunek systemowy i sytuacyjny stanowi próbę integracji dorobku klasycznego w teorii organizacji i zarządzania[10]. Dyskusja na temat podejścia systemowego i sytuacyjnego ma duże znaczenie – także praktyczne – z punktu widzenia bezpieczeństwa organizacji.

Dyskutowane są różne aspekty metodologiczne nauk o zarządzaniu w nurtach teoretycznym i empirycznym. Agnieszka Sobol podkreśla, że teoria empiryczna stanowi system twierdzeń i metod: metody służą z jednej strony do uzyskiwania twierdzeń, z drugiej zaś – do ich weryfikacji. System twierdzeń tworzy teorię, zaś metoda naukowa stanowi instrument wykorzystywany do tworzenia tego systemu. Z kolei do rozwiązywania problemów teoretycznych w naukach o zarządzaniu wykorzystywane są następujące metody naukowe: indukcji (zupełnej lub niezupełnej), dedukcji oraz metody hipotetyczno-dedukcyjne. Metoda dedukcji służy w ramach nurtu teoretycznego nauk o zarządzaniu do rozwiązywania problemów naukowych związanych z brakiem wiedzy dotyczącej teorii. Metodę tę, choć nie jest to powszechne, można również wykorzystać do rozwiązywania problemów teoretycznych nurtu praktycznego nauk o zarządzaniu. Teoretyczne problemy naukowe nurtu empirycznego rozstrzyga się przy użyciu metod indukcyjnych (indukcja zupełna lub niezupełna). Problemy praktyczne odnoszą się w większości do działalności operacyjnej, do racjonalnych rozwiązań dotyczących celów, warunków lub działania[11].

W ostatnich latach pojawiły się opracowania związane z metodologią nauk o bezpieczeństwie, w tym dotyczące metrologii[12]. Tematyka podnoszenia poziomu

---

[8] J. Gierszewski, *Model bezpieczeństwa społecznego na tle teorii systemów*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW" 2013, nr 2 (10), s. 65–80.

[9] A. Tomaszuk, *Podejście systemowe i sytuacyjne*, [w:] *Koncepcje i metody zarządzania*, red. W. Matwiejczuk, Białystok 2009, s. 32–34.

[10] S. Lachiewicz, M. Matejun, *Ewolucja nauk o zarządzaniu*, [w:] *Podstawy zarządzania. Teoria i ćwiczenia*, red. A. Zakrzewska-Bielawska, Warszawa 2012, s. 109–116.

[11] A. Sobol, *Inteligentne miasta versus zrównoważone miasta*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach" 2017, nr 320, s. 75–86.

[12] *Metrologia nauk o bezpieczeństwie i obronności. Wybrane zagadnienia*, red. R. Białoskórski, P. Górny, Siedlce 2018.

bezpieczeństwa odnosi się do różnych wymiarów: międzynarodowego, krajowego[13], lokalnego i wymiaru różnego typu organizacji, w tym przedsiębiorstw. Dotyczy także określonych problemów, np. cyberbezpieczeństwa. Analizuje się przykładowo aspekty bezpieczeństwa cybernetycznego państw europejskich – w szczególności w kwestii zwiększania zdolności i gotowości do reagowania na zagrożenia cybernetyczne, ale także wzmacniania współpracy i koordynacji między państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Ta współpraca i koordynacja powinna obejmować odpowiednie instytucje, agencje, władze oraz przemysł[14].

Dyskutowany jest wybór metodologii badania bezpieczeństwa. Odnosząc się do stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwo podmiotów (nie tylko uczestniczących w stosunkach międzynarodowych) rozpatrywane jest w aspekcie paradygmatów: 1) realistycznego (odnoszącego się do państwa w wymiarze podmiotowym), akcentującego znaczenie czynnika militarnego; 2) liberalnego (idealistycznego), uwzględniającego m.in. współpracę narodów i państw, rozwijającego się w kierunku wzrostu znaczenia aktorów wewnątrzpaństwowych, aspektów niemilitarnych i niesiłowych metod kształtowania bezpieczeństwa; 3) konstruktywistycznego, negującego istnienie obiektywnej rzeczywistości społecznej, którą traktuje się jako formę świadomości. Bezpieczeństwo międzynarodowe można zatem traktować jako występujące w intersubiektywnej świadomości – stanowi ono konstrukt społeczny.

Metodologie badań bezpieczeństwa mogą mieć charakter pozytywistyczny (empiryczny, klasyczny – jak tradycjonalizm, realizm i neorealizm, liberalizm i behawioryzm oraz behawioralizm), a także postpozytywistyczny (teoria krytyczna, postmodernizm i konstruktywizm)[15].

Treści zawarte w tym numerze kwartalnika „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" odnoszą się do zasygnalizowanych powyżej kwestii. Dotyczą metod i narzędzi podnoszenia poziomu bezpieczeństwa: międzynarodowego (m.in. artykuły poruszające problematykę Unii Europejskiej i Rosji), krajowego oraz różnego typu organizacji – w tym miast i przedsiębiorstw. W szczególności prezentowana jest możliwość wykorzystania w tym celu metod i narzędzi zarządzania. Rozpatrywane są także problemy zarządzania bezpieczeństwem w ujęciu systemowym. W numerze zamieszczono również teksty o charakterze historycznym, recenzje oraz sprawozdania z wydarzeń poświęconych dyskusji o problemach teoretycznych i praktycznych związanych z bezpieczeństwem, w tym – z zarządzaniem bezpieczeństwem.

---

[13] Z. Ciekanowski, J. Nowicka, H. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2016.

[14] J. Cichosz, *Kierunki działań instytucji europejskich na rzecz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa podmiotów państwowych i niepaństwowych w cyberprzestrzeni – wybrane przykłady*, „TEKA of Political Science and International Relations" 2018, vol. 13, nr 2, s. 49–63.

[15] R. Zięba, *Bezpieczeństwo w ujęciu różnych paradygmatów naukowych*, [w:] *Bezpieczeństwo. Dyscyplina nauki wobec funkcjonowania państwa*, red. R. Skarzyński, E. Kużelewska, Białystok 2018, s. 13–26.